

A melodramatikus művész: ARTUR GROTTGER

Életrajzi vázlat

Artur Grottger arcképe

A budapesti Szépművészeti Múzeum őrzi a lengyel Artur Grottger grafikus, festőművész Polonia ciklusának képeit. A magyar néző -tisztelet a kivételnek- nem sokat tud sem a művészről, sem pedig a képek odakerülésének történetéről. Grottger pedig megérdemelné a nagyobb odafigyelést.

Artur Grottger egy évvel a nálunk jóval ismertebb lengyel festő Jan Matejko születése előtt látta meg a napvilágot. Kortársak voltak, mindkettőjük művészetére rányomta bélyegét a kor amiben éltek: Lengyelország három hatalom általi felosztottsága (Ausztria, Oroszország, Poroszország), a rendre kirobbanó felkelések eszmei felemelkedettsége és ugyanakkor vérbefojtásuknak szörnyősége. Mindketten az akadémizmus hívei voltak, munkáikon nyomon követhető a neoklasszicizmus, a romantika, neoromantika, historizmus.

Artner Tivadar mutat rá arra, hogy a historizmus általában hamis eszmeiséget tükröz. Kivételt képez két nép művészete a lengyelé és a magyaré, ahol ez a függetlenség utáni vágyat, az ősi vitézséget voltak hivatva a nézők lelkébe vésni, ébren tartani. Ez a festészet tehát hatalmas feladatot vállalt az elnyomatások idején, a nemzeti tudat formálásában. „Ha meg akarjuk ismerni az elmúlt évszázad hatvanas éveinek szívét –írja egyik Grottgerről szóló tanulmányában Wiesław Juszcak- ez a művészet (mármint Grottgeré Cs.G.) megmarad az akkori kor élő dokumentumának.” Majd így folytatja: „Megtalálhatjuk benne Mickiewicz, Krasiński, Goethe, Schiller és Dante költészetének reminiscenciáját. (...) Megtalálhatjuk Chopin, Beethoven, Schubert és Schumann zenéjének visszhangját.”

Kísérjük végig Artur Grottger életrajzát, próbáljuk nyomon követni azt a három évtizedet, amelyik megadatott számára. Elsősorban nem olajképein, történelmi pannóin, portréin keresztül próbálom megidézni, hanem krétarajzain keresztül, amelyeket ciklusokba

(sorozatokba) rendezett, amelyek keresztmetszetét adják annak a kornak, amelyben a művész tevékenykedett, amelyben megtalálhatjuk legbensőbb érzéseit, hitvallását, hazafiságát.

Grottger apja Józef, Hilary Siemianowski, a tarnówi bíróság tanácsosának törvénytelen gyermeke volt. Származásának törvénytelen volta miatt anyja vezetéknevét használta, de apja mindvégig gondoskodott fiáról, sőt halála után szép birtokot hagyott rá Kelet-Galíciában: Ottynowicét. Józef Grottger harmincvalahány évesen házasodott meg és vette el egy magas rangú lwówi hivatalnok lányát Krystyna Blaháo de Chodietów kisasszonyt.

Első gyermekük Artur 1837. november 11-én született és tizenegy éves koráig maradt a szülői házban, ahol gondnélküli, vidám napokat töltött. A jellegzetes középnemesi birtok megannyi szórakozási lehetőséggel kecsegtetett: vadászat, bálók, vendégeskedés. A fiatal Artur azonban nemcsak vidám szórakozással töltötte idejét. Megismerkedett az irodalommal, a zenével. Később maga mesélte, hogy édesanyja gyönyörűen énekelte Schumannt. Itt kezdett rajzolni és festeni apja irányításával, aki maga is festő volt. Szintén apjától hallott a legutóbbi, 1831-es felkelés eseményeiről.

A Népek Tavaszának évében kezdte el tanulmányait Lwówban, ahol ezzel egy időben festészetet is tanult a kor neves művésztől Jan Maszkowskitól és rövid ideig Juliusz Kossaktól is. Ekkor ismerkedett meg Grottger későbbi mecénásával Pappenheim Sándorral, a Bécsben élő magyar arisztokratával. Biztatására a fiatalember megfestette Ferenc József lwówi (lembergi) bevonulását, amiért is a császár élete végéig ösztöndíjban részesítette.

1852-ben beiratkozott a krakkói Szépművészeti Akadémiára. Olyan később neves festőkkel tanult együtt, mint Matejko, Kotsis, Gryglewski. A krakkói akadémia azonban nem volt képes többet adni, mint egyszerű akadémizmus, ezért Grottger más utakat keresett. Elutazott Bécsbe, ott folytatva festői tanulmányait. A lwówi „császári” ösztöndíj persze rendkívül szerény volt. A család akkor került igazán nehéz anyagi helyzetbe, amikor meghalt az apa. A tizenhét éves Arturnak így nemcsak magáról, de bizonyos fokig családjáról is gondoskodnia kellett. Bécsi viszonyait kitűnően ismerhetjük meg naplójából, amelyet kimerítő precizitással vezetett. Ebből válik világossá számunkra az is, hogy bécsi nyomorúsága volt kiváltó oka későbbi betegségének és korai halálának.

Grottger művészetében fellelhető egynémely bécsi művész hatása és fellelhető a színházi atmoszféra is, amelyet annyira szeretett. A kor, Grottger művészi adottsága és lelkének érzékenysége alakította ki jellegzetes művészi formáit, kompozícióit, stílusát. Jan Boloz Antoniewicz, Grottger legavatottabb szakértője így fogalmaz: „Grottger számos neves művének, de leghíresebb műveinek is ihletője a melodramatikus hangulat.” Így érthetővé válik Grottger naplójának egyik 1855-ös megjegyzése tanáráról Peter Johan Geigerről: „Geigert a legmagasabbra helyezem valamennyi élő festő közül.” Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy Grottger a későbbiekben némileg módosította álláspontját. Ebben az időben Grottger a kor irányzatának megfelelően rajzolt: didaktikusan, sokszor komplikált formában, szimbolikus tartalommal. Műveiben azonban megjelentek a klasszicizmus bizonyos jegyei is.

A kezdetben súlyos anyagi gondokkal terhelt bécsi élet némileg javult –hála Pappenheimnek, tanítóskodásának és illusztrációs munkájának. Hosszú ideig volt rajzolója a Mussenstunden és az Illustrierte Zeitungnak. 1858-ban Grottger, megszakítva bécsi tartózkodását, két hónapra Münchenbe utazott. Itt Moritz von Schwind hatott rá a legjobban. Nemcsak hangulatában és stílusában, de nála fedezte fel későbbi ciklusainak alkotó anyagát a krétát. Annyira megszerette a krétarajzolás, hogy a következőképpen nyilatkozott: „Még a festéssel sem lehet összehasonlítani!” Még 1861 előtt több egzotikus, történelmi, színházi témájú vászna született részben Bécsben, részben rövid otthoni tartózkodása idején.

Grottger nem ismerte Varsót, első krétarajz-sorozatát, ciklusát mégis az 1861-es varsói eseményeknek szentelte. Hogy a műveket jobban megérthessük, szükségessé válik a történések rövid ismertetése.

1856-ban lépett trónra II. Sándor cár. A három részre szakított Lengyelország reménykedett, de hamarosan rá kellett jönnie, hogy az új uralkodó sem jobb a réginél. Viszonylagos nyugalom, vihar előtti csend után 1861. február 25-én a Pálosok templomából körmenet indult a királyi palotához. A mindig bevetésre készen álló cári katonaság berohant az Óvárosba és lefogta az ott tartózkodókat. Két nappal később megisméltődött a menet annak érdekében, hogy a letartóztatottakat engedjék szabadon. A cári hadsereg ekkor tűzparancsot kapott. Öt ember maradt a véres kövezeten. A halottak díszes és ünnepélyes temetésére március 2-án került sor. Általános nemzeti gyász vette kezdetét. A varsói polgárok küldöttséget menesztettek az orosz Gorcsakov helytartóhoz, amelynek következtében leváltották Muhanov belügyi főnököt és helyére Wielkopolskit ültették. Ezt követően állandósultak a nyugodt manifesztációk.

Az első áldozat. A "Warszawa I." Ciklusból

A tragédia április 8-án következett be. Helyszín a Palota tér, a királyi rezidencia előtti rész. A katonaság vaktában lőni kezdett a békésen felvonuló tömegre. Azt lehetett gondolni, hogy a tömeg erre a tér sarkaiba, illetve a környező utcákba menekül. De nem így történt. A fegyvertelen tömeg felemelt fejjel ment a golyók ellenébe. Egyre többen zuhantak a földre golyóütött halálos sebbel, de az utánuk következők csak mentek előre, átlépve halott társaikat. Mások térdre estek és könyörögve énekelték a Świety Boże (Szent Istenünk) énekét. A kozák katonaság ledöntötte Nowakowskit, aki egy hatalmas keresztet vitt a processzió élén. Ekkor a mellette haladó ifjú egyetemista, a zsidó származású Lande felemelte a keresztet, és magasra tartva vitte tovább a felkelés szimbólumát. Pár pillanat múlva halálos sebbel ő is földre zuhant. Az összeütközés később már átterjedt a Senatorska utcára ahol -főleg a fiatalok-

feltépet utcakövekből barikádokat igyekeztek emelni és dorongokkal próbáltak ellenállni az egyre erősödő orosz attacknak. Még ezek a véres események sem riasztották vissza az embereket. A tüntetések folytatódtak, elsősorban a templomokban. Október közepén temették a nagy hazafit Fialkowski érseket. A nép ismét az utcákra tódult és elkísérte a nagy halottat utolsó útján a Powąski temetőbe. Az események láttán Lambert az új cári helytartó rendkívüli állapotot rendelt el. Ennek ellenére Kosciuszko halálára emlékezve, október 15-én ünnepélyes szentmiséket mondtak. A Katedrális, a Bencések Templomát és a Szent Kereszt Templomot katonaság vette körül, s amikor a nép nem volt hajlandó kijönni a templomok falai közül a katonaság betört. A templomban lévő férfiakat elfogták és a citadellába, a várbörtönbe zárták őket. Ezt követően Białobrzkeski püspök –tiltakozásul- bezáratta a megszentelt templomok szentélyeit. A cári adminisztráció egymás után tartóztatta le az embereket, elkezdődött a Szibériába való száműzetések korszaka...

Csata. A "Polonia" ciklusból.

Grottger csak a hazai és nemzetközi sajtóból értesülhetett a varsói eseményekről. Mély empátiával, hazaszeretettel mégis megrajzolta a Warszawa I. ciklust. Nem tudni pontosan mikor, egy azonban bizonyos: 1861. novemberében már kiállításra került a bécsi Kunstverenben. Minden valószínűséggel tavasszal kezdhetette meg az első rajzokat, majd ősszel fejezhette be az utolsókat. Ebben az időben Grottger már gyakran betegeskedett. A kartonok nagy elismerést váltottak ki. Még ugyanebben az évben a Miethke és Wawra cég ki is adta a rajzokról készült reprodukciókat.

Röviddel ezután Grottger nekiállt a téma második variánsának elkészítéséhez, amelyik a Warszawa II. nevet kapta. Erre azért került sor, mert a művész nem volt megelégedve az első változattal. Inkább riportnak tűnt, mintsem igazán átgondolt, klasszikus értelemben vett műnek. Ez pedig a sietségből adódott. A Warszawa I. kartonjaira jellemző, hogy némelyiken a túlzott szentimentalizmus talán gyengíti a hatást, ám ugyanezen ciklus másik lapján erőteljesen jelentkeznek a tragédia mély gondolatai. A Warszawa II. egyes képei között nincs ekkora ellentét. Dinamizmusa halkul, a kontrasztok halványodnak. Mai szemmel nézve talán elmondhatjuk, hogy az előző ciklus némelyik képének éppen a „riportszerűség” adja meg

fantasztikus élményét. A második ciklusban ezek az erőteljesen ható érzelmi attitűdök valóban enyhülnek.

A Warszawa II. 1861 telétől 1862 tavaszáig készült. A sorozatot 1862 júniusában egy londoni kiállításon meg is vásárolták. Hosszú évekre eltűnt a kutatók, művészettörténészek szeme elől, mígnem 1925-ben nyomára bukkantak a londoni Victoria and Albert Museumban, ahová Georg Mitchell végrendelete alapján került.

1863-ban Wielkopolski utasítására megindult az újoncszedés és befogás. Ez meggyorsította egy újabb felkelés kirobbanását. Grottger ekkor Lwówba utazott, hogy átlépve az orosz fennhatóság területére, részt vehessen a harcokban. Lwówba érve azonban, barátai hathatós rábeszélésére, a beteges ember mégsem utazott tovább, hanem anyját és húgát magához véve visszatért Bécsbe. A pár otthon töltött nap is elegendő volt ahhoz, hogy megszülessenek a Sorozás, a Kaszakovácsolás és az Ütközet című kartonjai. Ezek lettek a Polonia ciklus első képei.

Az 1863-as felkelés a politikai és földrajzi viszonyok miatt eleve halálra volt ítélve, mégis két éven át tartották magukat a felkelők tudván, ha feladják, akkor minden elveszett. A lengyel későromantika, illetve a kor egésze tükrözte az 1863-as év eseményeit. A felkelés apoteózisával szinte valamennyi műben találkozhatunk. Grottger végigkísérte a történéseket. Új ciklusának képeit sok ítéző hamisnak, illetve színpadiasnak, főleg szentimentálisnak mondta. Ez azonban, ismerve a művész benső meggyőződését, talentumát, dramaturgiai érzékét, rádöbbsent bennünket arra, hogy műveiben nincs semmi manír, abban a korban és ott –hic et nunc!- specifikus körülmények közt születtek; szinte egy hatalmas pantomimnek hatnak, ahol a szavak nélküli mozgás fejezi ki a néző számára közvetítendőket. A Polonia egymás utáni képei a művész tudatos ilyen irányú válogatására utalnak. Ezek megértéséhez azonban ismét a lengyel történelemhez kell fordulnia a nézőnek, mint bármelyik ciklus esetében. A ciklus képein soha nem jelenik meg valós, látható alakjában az ellenség mégis, valamennyi mű az ellenség kegyetlensége elleni sikoly, vádirat, a felháborodás hordozója.

A Polonia sorozat Grottger leghazafiasabb műve. A ciklust még a befejezés stádiumában megvette gróf Pálffy János, így a bécsi kiállításon már mint az ő tulajdona szerepelt. Pálffy később a Szépművészeti Múzeumra hagyományozta, ma is ott található. A gróf a továbbiakban is támogatta Grottgert. Éppen Pálffy meghívásának eleget téve utazott Velencébe 1864 közepén. Visszatérve az osztrák fővárosba számos skiccet, vázlatot hozott magával, melyeken nem titkoltan felfedezhető volt némi olasz, velencei hatás is.

Ebben az időben kezdett neki a Litvánia ciklus képeinek vázlataihoz.

Egy évvel a Velencéből való visszatérése után Grottger örökre elhagyta Bécset. Lengyelországba utazott és a Drohobycz melletti Śniatyńcében telepedett le Stanisław Tarnowski nevű barátjánál. Itt több vázlatot is készített a soha be nem fejezett Bór (Erdő) ciklusához. Ezt ugyanis abbahagyva ismét a Litvánián kezdett el dolgozni. Talán éppen azért, mert a főhősön keresztül saját sorsát mutathatta be.

Grottger 1866-ban Lwówban megismerkedett a nála tizenhárom évvel fiatalabb Wanda Monnéval. Olthatatlan szerelemre lobbant iránta, s bár a lány anyja előbb ellenezte, végül beleegyezett a névleges eljegyzésbe. A lány Lwówban maradt, Grottger elutazott, de sűrű levelezésben maradt menyasszonyával. Naponta olykor több levelet is írt neki. Ezekből teljes részletességgel szerezhetünk tudomást élete utolsó két évéről, a Litvánia és a Háború ciklusok születéséről. Menyasszonyával legközelebb Dyńskben, Skólimowska asszony birtokán találkoztak, ahol egy teljes hónapon át élvezhették a háziasszony vendégszeretetét. Wanda Monné naplójából értesülünk arról, hogy Grottger ott is dolgozott és a Szellem című karton női alakjához ő állt modellt.

Végezetül elkészült a Litvánia, amelyik a művész egyik legérettebb darabja. Három éven át, 1864-ben, 1865-ben és 1866-ban készültek. A tartalmi, formai egység, a fény és árnyékhatás kitűnő. Itt is fekete krétával dolgozott a mára már megsárgult papírra. Szinte alig használt fehér krétát, jobbára feketével és szürkével dolgozott. Ebben az időben kezdett jelentkezni művészetében a miszticizmus. A Litvániát befejezve ismét lázasan nekilátott a

Háború ciklusnak, hogy azt 1867 féltéve előtt befejezve, bemutathassa a párizsi Modern Tárlaton immár a Litvániával együtt. A munka azonban nem gátolta meg abban, hogy Lengyelországba utazzon. 1867 júniusában Krakóban találkozott régi barátaival, kollégáival. Felkereste Matejkot. Ezt követően Grybówba ment, majd a Visztula-parti Porębába, ahol körbevette magát legkedvesebb tárgyaival, könyveivel, festőszerével és keményen dolgozott a Háború cikluson.

„Azért kezdem a 'Jer velem a Siralom Völgyén keresztül' képpel –írja Porębából menyasszonyának-, hogy a további képeknek részben megadjam a hangulatát, de ugyanakkor ne kérhessék számon a kézzelfogható realizmust, csupán a szörnyű ábrándokat, a lidércnyomást.” A vázlatokon nem volt nehéz felismerni Wanda Monné arcvonásait. Amikor 1867 második felében Párizsba visszatért, kemény kritikát kapott Jean-Léon Gérômetól, miszerint ez a művészi felfogás komolytalan. Valamennyi fejet ezek után átigazított. Ezt követően írta Monnének: „Sem Te, sem én már nem vagyunk rajta a képen, csak egyedül a Génusz van jelen.”

A Háború nem hordoz fennkölt momentumokat, nem ígér megváltást a hosszú szenvedés után. A Háború ítélet az emberiség sötét természeté ellen, vád a hatalom elfogultsága, szörnyű vaksága, véres terrorja ellen. Az első képen megjelenő Múza végigvezeti a mestert, mint egykor Vergilius Dantét, a poklok poklán át. A képek érzelemmel telítettek, olykor túlzottan allegorikusak. A művészettörténet e ciklust tartja talán kevésbé egységesnek.

Végül is a Háború és a Litvánia is kiállításra került. A Háborút a Modern Tárlaton mutatták be. A Litvánia a Hotel Lambertben került falra, de rosszul helyezték el, túl magasra és az időpont sem volt túl szerencsés. Grottger csalódott. Újból pénzügyi gondjai voltak. Két évi tünetmentesség után ismét vért hányt. A még Bécsben kapott tüdőbajjal mindvégig küszködött. Egyre gyengébb és betegebb lett, Párizst mégsem akarta elhagyni. Dolgozott és utolsó képeinek tanúsága szerint óhatatlanul hatott rá a preimpresszionizmus. A halálosan beteg művész anyagi helyzetén javított, hogy Ferenc József a modern tárlaton megvette a Háború ciklust. Grottger ekkor jutott annyi pénzhez, hogy elutazhasson Dél-Franciaországba és megpróbálja kezelteni magát. Október volt. Barátja Marcel Krajewski segítségével előbb Pauba utazott, majd a Pireneusokban fekvő Amélie les Bainesba. Ott halt meg, nemsokára megérkezése után, 1867. december 13-án, 30 évesen.

A következő év júliusában Wanda Monné hamvait Lwówba hozatta.

Grottger sírja Lwówban (Ilyvó, Lemberg, Lviv)

Irodalom:

Artner Tivadar: Évezredek művészete. 2. bőv. és jav. kiadás Bp., Gondolat, 1968.

Dobrowolski Tadeusz: Sztuka Polska od czasów najdawniejszych do ostatnich. Kraków, W. L. 1974.

Dr. Treter Mieczysław: A lengyel festőművészet a XIX. és XX. században. In: Magyar Művészet 1928/3.sz.

Juszczak Wiesław: Artur Grottger. Pięć cyklów. Warszawa, Arkady, 1959.

(Megjelent: MONITOR. VI. évf. 5. sz.)

TOR. VI. évf. 6. sz.)